

DETI AKO PRIAMI ÚČASTNÍCI NÁSILIA V PÁROVÝCH VZŤAHOCH¹

LUBA PAVELOVÁ² – MARTINA HROZENSKÁ³

² Vysoká škola polytechnická, Jihlava, ČR

³ Budúcnosť, n. o., Nitra

CHILDREN IN THE MIDST OF INTIMATE PARTNER VIOLENCE

Abstract: Children of mothers who have experienced violence within a partner relationship are perceived as a factor affecting women's strategies in eliminating violence and are part of the so-called turning points that motivate women to change their behaviour. However, children are not always considered to be experiencing direct involvement in this violence. The paper points to the need to perceive such children not only as witnesses but also as direct victims of violence, even when the violent action was not primarily directed at them. The data were obtained using an anamnestic questionnaire and a semi-structured interview with 44 women experiencing intimate partner violence. The data were processed using the method of qualitative analysis in ATLAS.ti 8 and MS Excel 2013 software, while the procedures of phenomenological thematic analysis were mainly applied. The results showed that children are directly involved and affected by violence even if the violent action was not primarily directed at them. The identified strategies used by women to prevent, mitigate, or stop violence in intimate relationships point to the need to pay attention to the experiences of their children and to speed up the support and help for women.

Key words: violence, participants in violence, children, intimate partner violence, women's strategies

Deti matiek, ktoré zažili násilie v párovom vzťahu, sú vnímané ako faktor ovplyvňujúci rozhodovanie žien na rôznych úrovniach a v rôznych fázach procesu zvlád-

Prišlo 28.7.2023, L. P., Budúcnosť, n. o., Wilsonovo nábrežie 82, 949 01 Nitra.

E-mail: paveloval@gmail.com

¹ Práca bola podporovaná Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe zmluvy č. APVV-16-0422

DOI: 10.4149/ppd_202305

nutia násilia. Nie vždy sú však považované za priamych účastníkov tohto násilia ako svedkovia či ako objekt násilia.

V priebehu rokov 2016 až 2021 realizoval výskumný tím Pedagogickej fakulty UK v Bratislave a následne nezisková organizácia Budúcnosť v Nitre výskum APVV-16-0422 pod názvom *Stratégie žien na predchádzanie, zmiernenie a zastavenie násilia v blízkych vzťahoch*. Hlavným cieľom výskumu bolo identifikovať a kategorizovať stratégie, ktoré ženy používajú na prevenciu, zmiernenie a zastavenie násilia v párových vzťahoch, a zároveň odhaliť faktory, ktoré ovplyvňujú ich výber. Čiastkové ciele smerovali k porozumeniu dynamiky rozhodovania žien pri uplatňovaní rôznych stratégií v individuálnych príbehoch a identifikovaní tzv. bodov zlomu/obratu (angl. turning points), pre ktoré je typická zmena vo využívaní určitých typov stratégií, predovšetkým posun od súkromných k verejným stratégiám. Jedným z faktorov, ktoré ovplyvnili výber ženami uplatňovaných stratégií, bola aj prítomnosť detí v partnerskom vzťahu.

Ciele výskumu

Hlavným cieľom nášho výskumu bolo identifikovať stratégie, ktoré ženy používajú na predchádzanie, zmiernenie a zastavenie násilia v blízkych vzťahoch, a faktory, ktoré ovplyvňujú výber týchto stratégií.

Čiastkové ciele boli tri a boli definované nasledovne:

1. Identifikovať a kategorizovať stratégie, ktoré ženy používajú na predchádzanie, zmiernenie a zastavenie násilia v blízkom vzťahu.
2. Porozumieť dynamike rozhodovania žien v stratégiách na predchádzanie, zmiernenie a zastavenie násilia ako reakcie na násilie.
3. Zistiť vplyv individuálnych, situačných a sociálnych faktorov na zmenu stratégií na úrovni rozhodovania žien.

Tretí cieľ nás viedol aj k uvažovaniu o tom, aká kombinácia vstupných faktorov je nevyhnutná alebo dostačujúca pre prechod zo súkromných na verejné stratégie. Sledovali sme tieto faktory a ich charakteristiky (Pavelová et al., 2023):

1. *Individuálne*: vyhodnocovanie situácie/myslenie, rozhodovanie, prežívanie situácie násilia, alebo obáv s ním spojených, budovanie zdrojov – zbieranie síl, zvládanie situácie – zvládacie stratégie, budovanie sociálnych kontaktov, iné: vyhodnocovanie skúseností – „odkazy iným ženám“, pohľad späť, prvky „rebirth story“.
2. *Situačné*: prítomnosť/neprítomnosť, resp. odchod detí, alkohol u násilníka, správanie násilníka, miesto (vonku, v byte, iné miesto), prítomnosť iných osôb. Ďalej sa jednalo najmä o prítomnosť detí, vek dieťaťa, zasahovanie detí do diania, ochrana detí. Osobitný dôraz bol položený na rodinnú situáciu – mala žena/žena s deťmi kam odísť, vyskytla sa nejaká limitujúca alebo podporná rodinná situácia na voľbu stratégie žien?

3. *Sociálne*: finančné zdroje, podpora od blízkych, známych, dostupnosť služieb, bývania, informácií o násilí, službách, iná sociálna podpora, podpora komunity, kde žena/rodina žila, situácia v rodine, zverejnenie násilia, spolupráca s pomáhajúcimi inštitúciami.

Charakteristika výskumného súboru

Na výskume sa zúčastnilo štyridsať štyri žien, na ktoré sme sa obrátili cez organizácie poskytujúce špecializované služby ženám, ktoré zažívajú násilie v párových vzťahoch. Podmienkou pre oslovenie ženy (a zaradenie do výskumného súboru) bolo, aby žena bola minimálne dva roky po začatí spolupráce s pomáhajúcou organizáciou. Chceli sme touto podmienkou zamedziť tomu, aby boli ženy procedúrou výskumu sekundárne viktimizované alebo opakovane traumatizované. Ďalším dôvodom bolo, aby sa do výberu dostali ženy, ktoré prešli viacerými štádiami procesu riešenia násilia vo vzťahu, prípadne boli už v štádiu autonómie podľa J. Brownovej (1997), ktorá takto pomenovala posledné štádium vyrovnávania sa s násilím v párovom vzťahu. Táto podmienka mala prispieť k tomu, že získame dáta, ktoré umožnia porozumieť dynamike vývoja násilného vzťahu a používania rôznych stratégií na jeho zvládanie. Kľúčovou podmienkou bol informovaný súhlas ženy s účasťou vo výskume a nahrávaním rozhovoru.

Vekový rozptyl účastníčok bol pomerne veľký, väčšina bola v rozmedzí 36-49 rokov so stredoškolským vzdelaním, nasledovali ženy s vysokoškolským vzdelaním. Čo sa týka stavu, najviac bolo rozvedených žien (59,1 %), najčastejšie boli zamestnané na plný úväzok, s dvomi a jedným dieťaťom (uvedené v tabuľke 1).

Metódy zberu údajov

Dáta sme získali pomocou anamnestického dotazníka a semištruktúrovaného interview, ktoré boli prísne anonymizované, aby nebolo ohrozené bezpečie žien. Etické

T a b u ľ k a 1

Charakteristika výskumného súboru žien podľa počtu detí

Počet detí	N	%
0	2	4,5
1	12	27,3
2	21	47,7
3	6	13,6
4	3	6,8
S p o l u	44	100,0

pravidlá pre získavanie a spracovanie údajov zameraných na ochranu klientok a citlivé zaobchádzanie s dátami, boli formulované v informovanom súhlase špecifikovanom pre účastníčky, pracovníčky organizácií a výskumníčky a výskumníkov, ktoré/í osobne podpísali všetky strany. Zber dát realizovali odborné pracovníčky organizácií, ktoré boli zaškolené v metodológii výskumu a dostali k dispozícii metodické pokyny k vyplneniu anamnestického dotazníka a realizovaniu interview.

Anamnestický dotazník pozostával z otázok zameraných na základné demografické dáta: vek, veľkosť sídla bydliska (aktuálneho, aj v dobe trvania vzťahu), zmeny bydliska, pobyt v bezpečnom ženskom dome, rodinný stav, vzdelanie, zamestnanie, počet a vek detí. Semištruktúrované interview bolo tvorené šiestimi základnými otvorenými otázkami smerujúcimi k zisteniu skúseností a správania žien v situáciách násilia, v násilnom vzťahu samotnom a k podporným, pomáhajúcim alebo iným krokom aktérov neformálneho a formálneho okolia.

Metódy spracovania údajov

Dáta získané pomocou semištruktúrovaného interview boli spracovávané pomocou metódy kvalitatívnej analýzy v programoch ATLAS.ti 8 a MS Excel 2013. Uplatňovali sme prevažne postupy fenomenologickej tematickej analýzy (Willing, 2013), ktorá kladie dôraz na zachytenie významu skúsenosti, zážitku pre samotné respondentky. Prepísané rozhovory boli rozdelené na segmenty súvisiace s výskumným cieľom a výskumnými otázkami: *ženy a ich konanie, individuálne faktory, muž a jeho konanie, dieťa/deti, neformálni aktéri, formálni aktéri* a potom kódované. Kódované časti boli následne zaraďované do významových subkategórií na základe zvolených kritérií. Kategórie predstavovali najvšeobecnejšiu rovinu triedenia dát a boli vytvárané na základe vopred zvoleného kritéria. Kódovanie realizovali výskumníčky a výskumníci rozdelené/í do menších skupín, v ktorých sa konfrontovali postupy a vytvárali kritériá na tvorbu kategórií. Výsledné tabuľky a postupy prešli spätnou väzbou celej pracovnej skupiny.

VÝSLEDKY A DISKUSIA

Body zlomu

Z výskumného súboru štyridsaťštyri žien sme vybrali osem príbehov za účelom skúmania dynamiky procesu ich uvažovania, prežívania a správania. Pri hlbšej analýze týchto príbehov sme v procesoch zmeny prežívania a správania našich respondentiek identifikovali osemnásť bodov zlomu. Išlo o rôzne incidenty, pri ktorých evidujeme zmenu v uvažovaní, prežívaní a správaní žien. Z pohľadu transteoretického modelu (ďalej TTM – Pavelová, Balážiová, Juhássová, 2021) evidujeme u týchto responden-

tiek najviac bodov zlomu vo fáze prípravy (9) a vo fáze konania (6). V týchto dvoch fázach je výskyt násilia najčastejší, má stupňujúcu sa intenzitu. TTM charakterizuje rozhodovanie respondentiek v procese jeho jednotlivých fáz: preduvažovanie, uvažovanie, príprava, konanie, udržiavanie, autonómia.

Kvalitatívna analýza dát v kategórii bodov zlomu/obratu ukázala širokú škálu bodov zlomu, ktoré v našom súbore môžeme zoradiť do týchto ovplyvňujúcich kategórií (tabuľka 2):

- a) násilie partnera voči žene, deťom, rodine,
- b) deti: zmena ich správania, prežívania (aj k matke),
- c) individuálne faktory (najmä prežívanie ženy a jej motivácie).

Faktory ovplyvňujúce stratégie žien v eliminovaní násilia v párových vzťahoch

Pri analýze vzťahu *individuálnych faktorov a stratégií*, ktoré ženy používali pri manažovaní násilia, sa ukázalo, ako prostredie, blízke vzťahy, ale aj fungovanie formálnych inštitúcií ovplyvňujú možnosti konania žien. Analýza individuálnych faktorov ukázala, že sa u formálnych aktérov podpory a pomoci objavuje nedôvera, pochybnosti, nedostatok profesionality, čo bráni efektívnej pomoci ženám, ktoré zažívajú násilie v párových vzťahoch. Potvrdilo sa aj to, že tieto presvedčenia a pochybnosti okolia sa premietajú do povedomia žien o nich samotných a tiež že sú kľúčové v procese cesty von z násilia. Zistenia ukazujú, že v histórii násilného vzťahu dochádza k zmenám presvedčení o sebe, násilí, vzťahu a zdrojoch zmeny aj v závislosti od toho, či sa žena vysporadúva s násilím sama, alebo do toho vstupujú neformálni alebo formálni aktéri. Pri zvládaní násilia bez zapojenia okolia zmenu podporovalo uvedomenie si dopadu násilia na deti, vedomie osobnej sily a finančné prostriedky na zabezpečenie samostatného bývania. Podpora od neformálnych aktérov (neformálne verejné stratégie) priniesla spravidla aspoň čiastkové pozitívne zmeny v sebauvedomení, zmene pohľadu na násilie a možnosti riešenia. Keď ženy

T a b u ľ k a 2

Kategórie bodov zlomu

Kategória	Konkrétne body zlomu
Násilie partnera voči žene, deťom, rodine	útok muža, hrozba zabitím, fyzické násilie (facky), fyzické napadnutie pri odchode, eskalácia násilia, násilie na žene, násilie na dieťaťu, napadnutie matky
Deti: zmena ich správania, prežívania	agresívne správanie syna voči respondentke, znevažujúce správanie detí k respondentke, ultimátum k odchodu od detí
Individuálne faktory na strane ženy	nič sa nezmení, strach o vlastný život a o deti, ochrana dieťaťa, keď neodídem, zomriem, toto už nie!

zapojili do riešenia problémov s násilím formálnych aktérov, potenciál efektívne riešiť násilie závisel od kvality pomoci a služieb týchto aktérov. Keď sa stretli s nepochopením a nedôverou, spravidla ich to brzdilo v riešení, podporovalo pocity bezmocnosti a frustrácie. Keď sa naopak stretli s pochopením a pomocou, podporilo to aj zmeny v ich presvedčeníach, posilnilo ich potenciál riešiť násilie a podporilo ich sebadôveru.

Jedným z vonkajších faktorov vplyvu je aj *situácia v rodine a prítomnosť detí*. Identifikovali sme tieto kategórie, ovplyvňujúce rozhodovanie respondentiek (tabuľka 3):

- a) vek detí a špecifické situácie vývinu,
- b) správanie muža k deťom,
- c) správanie a postoje detí,
- d) vplyv násilia na deti z pohľadu žien.

Vplyv vyššie opísaných faktorov sme pri analýze hodnotili ako brzdiaci alebo zmenu podporujúci. Následne sme hľadali vzťahy medzi kategóriami stratégií žien na eliminovanie násilia v partnerskom vzťahu a faktormi brzdiacimi a podporujúcimi zmenu.

Identifikovali sme:

- e) nepriamy vplyv cez zmeny v individuálnych faktoroch myslenia ženy v závislosti od zmien v tom, ako žena vníma vplyv násilia na deti,
- f) nepriamy vplyv cez správanie muža a následnú zmenu myslenia ženy,
- g) priamy vplyv správania a postojov detí.

Na stratégie žien pri manažovaní a zastavení násilia v intímnom partnerskom vzťahu vplyvajú vonkajšie faktory, vrátane fyzickej a sociálnej dostupnosti formálnych a neformálnych sietí podpory, ich reakcií a interakcií, samotného správania muža, intenzity násilia, ale aj individuálne faktory uvažovania a prežívania ženy. Jedným z vonkajších faktorov vplyvu je aj *situácia v rodine a prítomnosť detí*.

Deti pôsobia na stratégie žien pri zastavení a eliminovaní násilia v partnerských vzťahoch ako faktor, ktorý zmenu podporuje, dokonca priamo alebo nepriamo iniciuje, alebo ktorý zmene z rôznych dôvodov bráni. Predchádzajúce výskumy (Callaghan et al., 2015; Katz, 2015b) hovoria, že deti nie sú násiliu vystavené len ako svedkovia, ale spolu so ženami sú priamymi obeťami a zároveň aktívnymi činiteľmi zmeny. Deti nie sú len dôvodom, prečo ženy ostávajú s páchatelmi, ale taktiež aktívne odpovedajú na násilie tým, že sa podieľajú na rozhodovaní matiek, ochraňujú ich, seba a svojich súrodencov, vyhľadávajú pomoc (Očenášová, Smitková, 2017).

Vývin dieťaťa v životnom prostredí, v ktorom vyrastá

Pre príklad ilustrácie vývinu dieťaťa, jeho potrieb a duševnej pohody môžeme využiť bio-ekologický model, v ktorom sa jednotlivci a prostredie priamo ovplyvňujú a navzájom vytvárajú. Prostredie, v ktorom vyrastá dieťa, ktorého matka zažila

T a b u ľ k a 3

Deti ako faktor ovplyvňujúci stratégie žien v eliminovaní násilia v partnerskom vzťahu

Kategórie faktorov	Faktory brzdiace zmenu	Faktory podporujúce zmenu
Vek detí a špecifické situácie vývinu	<i>Tehotenstvo</i> – žena závislá od muža kvôli príjmu, kvôli zdravotnému stavu	<i>Tehotenstvo</i> – uvedomovala si riziká stresu a násilia v tehotenstve
	<i>Raný vek</i> – snaha udržať rodinu pokope; muž nepáchal násilie pred deťmi; prakticky ťažké odísť	<i>Raný vek</i> – nekontroloval sa pred deťmi; násilie na deťoch; psychosomatické ťažkosti detí; odmietanie otca; dieťa ako svedok násilia
	<i>Školský vek</i> – snaha udržať rodinu pokope; neférové praktiky muža; presvedčenie, že deti potrebujú otca; deti chránili matku	<i>Školský vek</i> – dlhodobý dopad násilia na deti; vplyv na správanie dieťaťa; dieťa ako svedok násilia
	<i>Dospievajúci a dospelí</i> – deti sa už o seba postarajú, môžu odísť	<i>Dospievajúci a dospelí</i> – deti podporovali matku; priamo povedali žene, aby odišla
Správanie muža	kontroloval sa pred deťmi; neférové praktiky prakticky bránili žene odísť; manipuloval ženu prostredníctvom detí	nekontroloval sa pred deťmi; ponižoval ženu pred deťmi, narúšal vzťah matky a dieťaťa; rozdiely vo výchove detí; manipuloval deti; násilie na deťoch,
Správanie detí na strane matky	chránili matku; bojovali proti otcovi; dohovárali otcovi	podporovali matku v odchode; konali v prospech matky a jej ochrany; odmietali otca a vzťah s ním
Správanie detí na strane otca		kopírovali a preberali správanie otca
Vyhýbavé správanie	vyhýbali sa komunikácii o násilí	
Vplyv násilia na deti z pohľadu žien		situačné prežívanie a prejavy dieťaťa (plač, strach); dlhodobé prežívanie, dopady na psychiku dieťaťa (depresia, PTSD, sebapoškodzovanie); psychosomatické ťažkosti (zvracanie, enuréza); správanie dieťaťa (agresia); myslenie dieťaťa; zhoršený vzťah dieťaťa s otcom; dieťa ako svedok násilia

násilie, má zásadný význam pre jeho formovanie napriek tomu, že dieťa nemusí byť vystavené priamemu násiliu zo strany agresora.

Príkladom ekologickej paradigmy vo výskume socializácie detí, ktorá vyústila do tzv. ekologickej perspektívy v chápaní vývinu jednotlivca (v odbornej literatúre je nazývaná tiež teória ekologických systémov alebo bio-ekologický model), sa venoval renomovaný vývinový psychológ Urie Bronfenbrenner (1986). Podstata teórie spočíva v skúmaní vzťahov medzi organizmom a rozmanitými environmentálnymi systémami, akými sú rodina, škola, širšia spoločnosť, ale i vzťahov medzi environmentálnymi systémami navzájom. Subjektívna skúsenosť dieťaťa s jeho vzťahmi s okolím je rovnako dôležitá ako vplyv objektívnych aspektov životného prostredia. Interakcia medzi jedincom a prostredím je obojstranná a vzťah je recipročný (podľa Bronfenbrennerova teória..., 2023).

Ekológia ľudského vývinu sa v tejto perspektíve zaoberá dynamickým vzájomným prispôsobovaním medzi aktívnymi, sebarozvíjajúcimi sa ľuďmi a meniacimi sa vlastnosťami ich bezprostredných životných oblastí. Tento proces je ovplyvnený vzťahmi a kontextami života človeka. Systémy vzťahujúce sa na prostredie jednotlivcov hrajú dimenzionálnu úlohu, pričom každý so špecifických systémov obsahuje vo svojom vnútri iný systém. Za pomoci Bronfenbrennerovho modelu a z neho vychádzajúceho socio-ekologického modelu je možné ilustrovať prežívanie a potreby detí matiek, ktoré zažili násilie, pričom v tejto teórii sú deti produktmi aj tvorcami životného prostredia. Situácie v živote môžu byť dieťaťu vnútené alebo môžu byť výsledkom jeho vlastnej aktivity. Ako deti starnú, menia svoje prostredie a prehodnocujú svoje skúsenosti. Tento fakt potvrdzujú aj naše výskumné zistenia.

Rodina ako prostredie je veľmi dynamická entita a vzťahy v nej sú obojstranne ovplyvnené, pričom správanie rodičov ovplyvňuje deti a správanie detí má vplyv na reakcie a správanie dospelých. Vnímanie detí a postoje k otcovi – agresorovi sa menili so stúpajúcim vekom detí, najmä v podobe priameho konania, napríklad obrany matky či jej záujmov a vyhraňovania sa voči násilnému konaniu. Situačné aj dlhodobé vplyvy, ktorým boli deti žijúce v rodinách s prítomnosťou násilia vystavené, sa prejavili v rôznych formách narušenej duševnej pohody a duševného zdravia, najmä v podobe psychosomatických ťažkostí či sebaoškodzovania. Prostredie, v ktorom deti žili a ktoré malo byť bezpečné a podporujúce ich plnohodnotný rozvoj, sa pre ne stalo traumatizujúcim.

Kategórie v jednotlivých témach boli priradené brzdiacemu alebo zmenu podporujúcemu typu pôsobenia. Tabuľka 3 opisuje v štruktúrovanej forme faktor deti a ich vplyv na stratégie žien zažívajúcich, resp. preživších násilie v párových vzťahoch.

Prítomnosť detí ovplyvnila stratégie žien ako faktor, ktorý im bránil opustiť mužov. Bolo to najmä v prípadoch, ak boli deti mladšie ako tri roky alebo ak boli v rodine viac než tri deti, a tiež keď dieťa malo zdravotné postihnutie. Tehotné ženy prevažne neopúšťali mužov, či už kvôli fyzickým, finančným alebo kultúrnym obmedzeniam.

Napriek týmto vzorcom niektoré ženy zmenili spôsob myslenia o svojej situácii a začali používať verejné stratégie, ako napríklad hovoriť o partnerskom násilí ľuďom mimo svojich domácností. Niektoré ženy sa však vyjadrili, že by neobetovali svoju vlastnú bezpečnosť a bezpečnosť svojich detí v záujme udržania rodiny pohromade, pretože mali pocit, že deti sa lepšie prispôbia, kým budú malé. Pre niektoré ženy predstavovali ich deti rozhodujúci faktor pre odchod od muža. Chceli ich chrániť. Ženy vždy konali s ohľadom na najlepšie záujmy svojich detí. Mladšie deti vnímali postavenie otca zmiešane, od zbožňovania až po vyhýbanie sa mu. Ako deti rástli, niektoré začali meniť vnímanie svojich otcov so zvýšeným pochopením toho, čo sa deje vo vzťahu rodičov. S pribúdajúcim vekom sa vyhýbavé správanie zmenilo tak, že deti sa stali aktívnymi podporovateľmi alebo aktívnymi obrancami svojich matiek, čo ženám uľahčilo odchod od partnerov, pretože sa cítili povzbudené tým, že deti konali v súlade s nimi. Dospievajúce a dospelé deti zväčša podporovali svoje matky a chránili ich fyzicky alebo verbálne. Prítomnosť detí v domácnosti môže byť ďalším dôležitým faktorom ovplyvňujúcim rozhodnutia žien. Rozhodnutia, či opustiť zneužívajúci vzťah, sú obzvlášť zložitú, ak sa týkajú aj detí (Malíková, 2019).

Vplyv prítomnosti detí na stratégie, ktoré ženy presadzovali, závisel do značnej miery od meniaceho sa správania mužov k deťom a k ženám v danej situácii, alebo od neprítomnosti detí počas násilných činov. Ak muži kontrolovali svoje činy pred deťmi, ženy mali tendenciu zotrvať vo vzťahu. Ak však k násiliu došlo aj pred deťmi, alebo priamo hrozilo deťom, ženy mali tendenciu dosiahnuť bod zlomu a pokúsili sa vzťah ukončiť, aby ochránili svoje deti a seba v záujme detí. Vo väčšine prípadov muži nekontrolovali svoje správanie pred mladšími deťmi, aj keď ženy zdôrazňovali jeho vplyv na deti a verbalizovali ho aj pred mužmi. V prítomnosti starších detí však niektorí muži obmedzili útoky na ženy.

Niektorí muži manipulovali deti proti ich matkám. Manipulačné techniky nepoužívali len na ovplyvňovanie postojov detí, ale neférové praktiky používali aj na vydieranie žien.

Pri identifikácii násillia v konaní muža ženy uvádzali, že páchal násillie aj na iných. Najčastejšie išlo o manipuláciu detí a tiež o psychické násillie cez deti namierené voči žene. Často sa vyskytoval krik na deti. Tieto faktory boli brzdiace. Ak muž páchal násillie priamo na deťoch alebo blízkych ľuďoch, na ženy tieto faktory pôsobili postupne ako podporné. Taktiež v prípade závažnosti, ak muž napríklad dieťa uniesol alebo deťom spôsoboval dlhodobý strach. V našich výskumných zisteniach sa ukázalo, že ženy v násilnom vzťahu uplatňujú rôzne postupy a stratégie, ktoré nevedú k zastaveniu násillia bez posilujúcej podpory vonkajšieho prostredia, zvyšovania odbornosti a pripravenosti pomáhajúcich subjektov (Morávková, Balážiová, 2022).

Ženy identifikovali niekoľko oblastí, v ktorých násillie v rodine ovplyvnilo deti. Vnímali negatívny vplyv násillia na emócie detí, či už situačný (keď deti plakali alebo vyjadrovali strach iným spôsobom), alebo v dlhodobých vplyvoch na ich duševné

zdravie. Strach a stres v rodine viedli k traumatizácii detí, ktorá sa prejavovala psychosomatickými ťažkosťami ako nespavosť, zvracanie, enuréza či enkopréza. Niektoré deti trpeli vážnymi psychickými problémami, užívali antidepresíva, sebapoškodzovali sa, zajakali sa, mali problémy s komunikáciou, so správaním a školou.

Výber stratégií, ktoré ženy podstupujú, je do značnej miery ovplyvnený ich myslením (individuálnymi faktormi) o vplyve násilia v partnerskom vzťahu na ich deti. Ak ženy nepovažujú dopady násilia za zásadné, iné faktory ich nenabádajú k odchodu od mužov a majú tendenciu držať rodinu pohromade a využívať najmä súkromné stratégie zvládania partnerovho násilia.

Existuje aj určitý spoločenský tlak a očakávanie, že deti budú mať trvalý kontakt so svojimi otcami (tento tlak často podporujú súdne rozhodnutia týkajúce sa rodičovských práv a povinností po rozvode). Aj kultúrne vplyvy, ktoré nabádajú ženy, aby „udržali rodinu za každú cenu pohromade“, sú stále viditeľné. Keďže je Slovensko prevažne kresťanskou spoločnosťou (72 % podľa sčítania ľudu 2011), takýto postoj je bežný a podporovaný širokou verejnosťou. Keďže ženy začínajú vnímať vplyv násilia v partnerskom vzťahu na deti ako významný a nebezpečný, meniace sa stratégie odrážajú zmeny v jednotlivých faktoroch ich myslenia a cítenia. Prispievajúcimi faktormi sú napríklad zvýšená intenzita násilia alebo ak sú násilné činy páchané nielen voči nim, ale aj voči ich deťom. Ženy v prvom rade robia všetko pre to, aby ochránili svoje deti v situáciách násilia.

Výskumy (Callaghan et al., 2015; Lapierre, 2010; Øverlien, 2014; Øverlien a Hydén, 2009; Katz, 2015a, 2015b atď.) zamerané na vplyv násilia na deti odhalili, že násilie výrazne ovplyvňuje deti aj v situáciách, keď by si ženy mysleli, že deti nie sú priamo ohrozené. Niekedy si matky až postupne uvedomia, koľko toho deti vedia a chápu o zneužívaní (Izaguirre a Calvete, 2015; Zink et al., 2003). Už deti v mladom veku vnímajú násilie vo vzťahu otec – matka, jeho očakávanie, prejavy, dopady a stres matky viac, ako si dospelí uvedomujú a toto násilie ich ovplyvňuje. Preto, ako to podporuje existujúci výskum (Callaghan et al., 2015; Katz, 2015a; Øverlien, 2014), je dôležité rozpoznať deti ako priame obete domáceho násilia a zneužívania.

Záverový výskumný zistení vo vzťahu k deťom

1. *Deti pôsobia na stratégie žien pri zastavení alebo eliminovaní násilia v partnerských vzťahoch.*
2. *Pre mnohé ženy predstavujú deti rozhodujúci faktor pre odchod od (násilného) muža.*
3. *Deti nie sú iba svedkami násilia, ale spolu so ženami sú priamymi obeťami a tiež aktívnymi činiteľmi zmien.*
4. *Výsledky preukázali aktívnu rolu ženy pri riešení násilia a so stúpajúcim vekom dieťaťa aj aktívnu rolu samotného dieťaťa.*

5. Dospievajúce a dospelé deti vo všeobecnosti *podporovali a fyzicky alebo verbálne chránili svojej matky*.
 6. Strach a stres v rodine viedli k *traumatizácií dieťaťa*, ktorá sa prejavovala najmä psychosomatickými ťažkosťami.
 7. Niektoré deti trpeli *vážnymi psychickými problémami*, užívali antidepresíva alebo sa sebapoškodzovali, prípadne mali problémy s učením alebo komunikáciou.
- Tieto závery výskumných zistení by nás mali viesť k lepšiemu pochopeniu situácie v rodine a hlavne úlohy detí v procese rozhodovania a konania žien.

Záver

Výsledky preukázali, že deti sú priamymi aktérmi násilia aj vtedy, ak násilné konanie nebolo primárne smerované priamo na ne. Identifikované stratégie žien, ktoré uplatňovali pri predchádzaní, zmierňovaní alebo zastavení násilia v blízkych vzťahoch, aj z pohľadu reakcií ich detí, poukazujú na nutnosť venovať pozornosť prežívaniu týchto detí a zrýchliť podporu a pomoc ženám. Najdôležitejším odkazom a výzvou pre všetky dotknuté profesie a inštitúcie je dôraz na rešpektujúci prístup, akceptujúci skúsenosti žien a závažnosť násilia, ktoré ženy v párových vzťahoch zažívajú. Výskumné zistenia pri práci so ženami preukázali najlepšiu pripravenosť tých mimovládnych organizácií, ktoré poskytli ženám komplexnú pomoc a podporu.

Účinnosť verejných stratégií a súvislosť s individuálnymi, situačnými a sociálnymi faktormi (čo sú aj aktéri neformálneho a formálneho prostredia) je dôležité sledovať v ďalších výskumoch, nakoľko analýza údajov preukázala, že pretrváva aj nedostatočná odborná pripravenosť odborníkov a odborníček, ktorí/é môžu prísť do kontaktu so ženami zažívajúcimi násilie v rodine. Jedná sa najmä o sudcov a sudkyne, príslušníkov policajného zboru či pracovníčky sociálnej kurately, ktoré mali hájiť záujmy maloletých detí. Súvisí to aj s otázkou moci samotných pomáhajúcich pracovníkov. Vo výskume uplatňovania moci v pomáhajúcom procese (Labáth, 2021) boli identifikované kľúčové faktory uplatnenia moci: individuálny prístup pomáhajúceho (motivácia, správanie a zodpovednosť) a sociálny systém inštitúcie a z toho vyplývajúce implikácie pre sociálnu prácu. Moc je prítomná v každom pomáhajúcom vzťahu a systéme. Konštruktívna aplikácia moci predpokladá identifikovať moc, prijať ju, reflektovať, regulovať a kultivovať mocenské správanie, vnímať riziká vplyvu moci na klienta a na sociálneho pracovníka. Rozpoznať potenciál a dôsledky moci je pre efektivitu pomoci rozhodujúce.

Ukázalo sa tiež, že ženy v násilnom vzťahu uplatňujú rôzne postupy a stratégie, ktoré nevedú k zastaveniu násilia bez posilňujúcej podpory vonkajšieho prostredia, zvyšovania odbornosti a pripravenosti pomáhajúcich subjektov. Výrazným akcentom v tomto procese musí byť dôraz na vnímanie a prežívanie detí ako priamych

obetí násilia a výsledkom zabezpečenie ich bezpečia a potrieb k zdravému vývinu (Morávková a Balážiová, 2022).

LITERATÚRA

- BRONFENBRENNER, U. 1986. Ecology of the family as a context for human development: Research perspectives. *Developmental Psychology*, vol. 22, no 6 p. 723-742.
- Bronfenbrennerova teória ekologických systémov* [online]. Wikipedia. [cit. 2023-07-20]. Dostupné na: https://en.wikipedia.org/wiki/Ecological_systems_theory
- BROWN J. 1997. Working toward freedom from violence: The process of change in battered women. *Violence Against Women*, vol.3, no 5, p. 5-26. DOI: 10.1177/1077801297003001002
- CALLAGHAN J. E. M. – ALEXANDER, J. H. – SIXSMITH, J. – FELLIN, J. CH. 2015. Beyond “witnessing”: children’s experiences of coercive control in domestic violence and abuse. *Journal of Interpersonal Violence*, vol. 33, no. 10, p. 1551-1581. DOI: 10.1177/0886260515618946
- IZAGUIRRE, A. – CALVETE, E. 2015. Children who are exposed to intimate partner violence: Interviewing mothers to understand its impact on children.[online]. *Child Abuse and Neglect*, vol. 48, p. 58-67. DOI: 10.1016/j.chiabu.2015.05.002
- KATZ, E. 2015a. Domestic violence, children’s agency and mother–child relationships: Towards a more advanced model. *Children and Society*, vol. 29, no. 1, p. 69-79. DOI: 10.1111/chso.12023
- KATZ, E. 2015b. Beyond the physical incident model: How children living with domestic violence are harmed by and resist regimes of coercive control. *Child Abuse Review*, vol. 25, no 1. p. 46-59. DOI: 10.1002/car.2422
- LABÁTH, V. 2021. Potenciál a riziká moci v procese pomoci [online]. *Sociálna práca/Sociálna práca*, roč. 21, č. 5, s. 62-71. [cit. 20.6.2023]. Dostupné na: <https://socialniprace.cz/article/potencial-a-rizika-moci-v-procese-pomoci/>
- LAPIERRE, S. 2010. Striving to be ‘good’ mothers: abused women’s experiences of mothering. *Child Abuse Review*, vol. 19, no. 5, p. 342-357. DOI: 10.1002/car.1113
- MALÍKOVÁ, D. 2019. Ukončenie násilného vzťahu a riziká pri odchode od zneužívajúceho partnera. *Logos Polytechnikos*, vol. 10, no. 2, p. 120-130. [cit. 20.6.2023]. Dostupné na: <https://www.vspj.cz/vyzkum-a-projekty/casopisy-vspj/logos-polytechnikos>
- MORÁVKOVÁ, S. – BALÁŽIOVÁ, P. 2022. Povaha násilia a voľba stratégií žien na prevenciu, zmiernenie a zastavenie násilia v párových vzťahoch [online]. *Fórum sociálnej práce*, vol. 13, no. 1, p. 56-66. [cit. 20.6.2023]. Dostupné na: https://forumsocialniprace.ff.cuni.cz/wp-content/uploads/sites/10/2022/08/Silvia_Moravkova_-_Petra_Balaziova_56-66.pdf
- OČENÁŠOVÁ, Z. – SMITKOVÁ, H. 2017. Mother-child relationship in the context of intimate partner violence. In: HOLT, S. – OVERLIEN, C. – DEVANCY, J (Eds.): *Responding to Domestic Violence: Emerging Challenges for Policy, Practice and Research in Europe*. London: Jessica Kingsley Publishers, p. 61-77.
- ØVERLIEN, C. – HYDÉN, M. 2009. Children’s actions when experiencing domestic violence. *Childhood*, vol. 16, no. 4, p. 479-496. DOI: 10.1177/0907568209343757
- ØVERLIEN, C. 2014. ‘He didn’t mean to hit mom, I think’: positioning, agency and point in adolescents’ narratives about domestic violence. *Child and Family Social Work*, vol. 19, no. 2, p. 156-162. DOI: 10.1111/j.1365-2206.2012.00886.x
- PAVELOVÁ, L. – BALÁŽIOVÁ P. – JUHÁSOVÁ, A. 2021. Transteoretický model v sociálnej práci [online]. *Logos Polytechnikos*, roč. 12, č. 2, s. 196-206. [cit. 20.6.2023]. Dostupné na: <https://www.vspj.cz/vyzkum-a-projekty/casopisy-vspj/logos-polytechnikos>

- PAVELOVÁ, L. a kol. 2023. Stratégie žien na predchádzanie, zmiernenie a zastavenie násilia v blízkych vzťahoch. Záverečná správa z výskumu APVV-16-0422. Nitra: REA.
- WILLING, C. 2013. Introducing qualitative research in psychology. Maidenhead, Berkshire, England: Open University Press/McGraw-Hill Education.
- ZINK, T. – JACOBSON, C. J. – REGAN, S. – FISHER, B. – PABST, S. 2003. Older women's descriptions and understandings of their abusers. *Violence Against Women*, vol. 12, no. 9, p. 851-865. DOI: 10.1177/1077801206292680

Súhrn: Deti matiek, ktoré zažili násilie v párovom vzťahu, sú vnímané ako faktor ovplyvňujúci stratégie žien v eliminovaní násilia a sú súčasťou tzv. bodov zlomu, ktoré motivovali ženy k zmene konania. Nie vždy sú však považované za priamych účastníkov tohto násilia. Príspevok poukazuje na potrebu vnímať takéto deti nielen ako svedkov, ale aj ako priame obeť násilia, a to aj vtedy, keď násilné konanie nebolo primárne smerované na ne. Údaje boli získané pomocou anamnestického dotazníka a semištruktúrovaného interview so 44 ženami zažívajúcimi násilie v partnerskom vzťahu. Údaje boli spracované metódou kvalitatívnej analýzy v programoch ATLAS.ti 8 a MS Excel 2013, pričom boli prevažne uplatnené postupy fenomenologickej tematickej analýzy. Výsledky preukázali, že deti sú priamymi aktérmi násilia aj vtedy, ak násilné konanie nebolo primárne smerované priamo na ne. Identifikované stratégie žien, ktoré uplatňovali pri predchádzaní, zmierňovaní alebo zastavení násilia v blízkych vzťahoch, poukazujú na nutnosť venovať pozornosť prežívaniu ich detí a zrýchliť podporu a pomoc ženám.

Kľúčové slová: násilie, účastníci násilia, deti, násilie v párových vzťahoch, stratégie žien.

Doc. PhDr. Ľuba Pavelová, PhD. je vysokoškolskou učiteľkou na Vysokej škole polytechnickej v Jihlave. Profiluje sa na sociálnu patológiu a krízovú intervenciu. Pôsobí tiež v Nitre ako sociálna pracovníčka neziskovej organizácie Budúcnosť, kde pomáha riešiť závislosti a ich dôsledky v rodinách so závislým členom.

Doc. PhDr. Martina Hrozenská, PhD. pôsobila vo Výskumnom ústave detskej psychológie a patopsychológie v Bratislave ako interná expertka národného projektu Aktualizácia systému usmerňovania a rozvoja ďalších zložiek v systéme poradenstva a prevencie. V neziskovej organizácii Budúcnosť participuje v pozícií manažérky publicity na nórskom grante zameranom na násilie v kontexte závislosti.